

Олександра Лисенко,

кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”
(Івано-Франківськ, Україна)

Oleksandra Lysenko,

Candidate of philological sciences (PhD), Associate
Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian national
university (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
lysenkova@gmail.com

Любов Світик,

магістрантка, ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(Івано-Франківськ, Україна)

Liubov Svityk,

student of the magistracy, Vasyl Stefanyk
Precarpathian national university
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)
marta610@ukr.net

ВПЛИВ ПРИРОДИ НА ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКА: СТАН ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

THE INFLUENCE OF NATURE ON THE PRIMARY SCHOOL DEVELOPMENT: THE STUDY OF THE PROBLEM OF THE STUDY

У статті доведено, що навчально-виховна робота з дітьми повинна спрямовуватись на те, щоб вчити дошкільників знати, розуміти і пояснювати явища природи, їх причини, взаємозв'язки і залежності.

Автором показано, щоб навчити дітей усвідомлювати зв'язки і залежності, які існують в природі, необхідно, щоб діти опановували знаннями про її явища, їх суть, причини – все в природі взаємопов'язане, і, водночас, має певне значення в житті людини.

З'ясовано, що організоване таким чином навчання дітей сприяє виникненню в них інтересу до живої і неживої природи, формує прагнення до нової інформації про неї, стимулює пізнавальну діяльність.

Ключові слова: *природа, екологія, розвиток дошкільника, екологічний розвиток*

The article proves that educational work with children should be aimed at teaching preschoolers to know, understand and explain the phenomena of nature, their causes, interconnections and dependencies.

The author has shown that in order to teach children to be aware of the relationships and dependencies that exist in nature, it is necessary for children to learn the knowledge of its phenomena, their essence, causes – all in nature interconnected, and, at the same time, has a certain significance in human life .

It was stated that the organization of such a way of teaching children promotes the emergence of their interest in living and inanimate nature, forms a desire for new information about it, stimulates cognitive activity.

Consequently, the active assimilation by children of preschool age of available ideas about natural relationships, phenomena and objects is a key factor in the effective formation of environmental knowledge and the implementation of environmental education.

The communication of preschoolers with diverse objects of nature during walks, excursions creates real opportunities for learning about the rules of nature management. A special role

belongs to the independent cultivation and care of plants and animals, as this activity forms the need for communication with nature, motives, feelings, and interests of children.

An important role belongs to the education of the desire to work in nature. It is in the process of work that the task of acquaintance with nature, and on this basis – and the harmonious development of the personality, is the most complex.

Nature is a powerful means of aesthetic upbringing of preschoolers. Studies have shown the idea that in aesthetic education, one must strive for the unity of emotional and cognitive. In the process of perception, it is necessary to expand and deepen associative connections of children, processes of analysis and synthesis, activating the mental process and emotional attitude to perception.

The main way of forming aesthetic impressions is by observing nature, complemented by a teacher's story about their aesthetic qualities, and the beauty of the environment. Studies have shown that preschoolers are able to perceive the beauty of the landscape. Using other means of illustrative material, the educator can consolidate, enrich aesthetic impressions, while communicating with nature.

Key words: *nature, ecology, preschooler development, ecological development*

Постановка проблеми: сучасна методика ознайомлення дошкільників з природою, розглядає докілья важливим фактором всебічного розвитку, а тому процес ознайомлення дошкільників з причинно-наслідковими, послідовними, часовими зв'язками, які існують в природі, спрямовує на здійснення розумового, морального, естетичного, екологічного та фізичного виховання дошкільників.

Аналіз досліджень: педагогічна спадщина багатьох вчених минулого (Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребеля, М. Монтессорі) розглядає природу як засіб всебічного розвитку особистості. Так Марія Монтессорі (1870-1952) у своїй праці “Метод наукової педагогіки, що застосовується до дитячого виховання в будинках дитини” важливе місце відводила природі як засобу розумового, морального розвитку і зміцнення фізичних сил дитини. М. Монтессорі належить концепція інтегративного дошкільного виховання, яка створена за принципом об'єднання здорових дітей з дітьми, які мають вади в психічному та фізичному розвитку.

К. Ушинський назвав природу “всерозвиваючою” і в своїх працях розкриває можливості її використання для всебічного розвитку особистості. В контексті дослідження проблеми особливо актуальною є його педагогічна поїздка по Швейцарії.

Основні погляди О. Водовозової на роль природи у вихованні дітей знайшли відображення в її книзі “Розумове і моральне виховання дітей від першого виявлення свідомості до шкільного віку”. Основним шляхом пізнання дітьми природи і розвитку на цій основі розумових здібностей вона вважала спостереження, які сприяють формуванню уявлень дітей про властивості явищ природи, підводять їх до встановлення зв'язків між живою та неживою природою.

Так, у дошкільному віці, відповідно до нині чинних програм виховання і навчання в дошкільному закладі [1, с. 30], у дітей формуються різноманітні знання про природу: явища неживої природи, рослинний і тваринний світ, працю людей в природі.

Сучасні дослідження С. Ніколаєвої, Н. Фабрі, І. Хайдурової, М. Марковської, і інших свідчать про те, що найбільший ефект у розвитку дітей досягається під час формування системних знань. Ще К.Ушинський зазначав, що розум – це добре організована система знань. Сьогодні є системні знання – це знання, об'єднані навколо центральної залежності в природі, що доведено в спеціальних дослідженнях

П. Саморукової. Основною залежністю в природі є залежність організмів від умов існування. У багатьох випадках вона виявляється так, що доступна безпосередньому сприйманню дітей. Пристосованість організмів до певного середовища пов'язана з задоволенням їхніх найважливіших життєвих потреб у повітрі, світлі, воді, поживних речовинах і є їхньою невід'ємною властивістю, потрібною передумовою збереження життя. Для дошкільників потрібно дати загальну картину пристосувань тварини до умов довкілля, розкрити основні, суттєві і разом з тим яскраво виражені їх пристосування у зовнішній будові (форма тіла, покрив і ін.), у способі життя (пересування, живлення, захист).

Оволодіння системними знаннями, як свідчать дослідження Л. Міщик [3, с. 34]. В.Кондратова [2], Н. Яришева [4, с. 59] – це встановлення системних, об'єктивних зв'язків між предметами і явищами навколишнього середовища, серед яких провідними є причинно-наслідкові зв'язки. Саме встановлення таких зв'язків характеризує рівень дитячого мислення.

Психолого-педагогічні дослідження (О.Запорожець, Л.Виготський, Т.Ковальчук) засвідчили, що дошкільники можуть розуміти причини деяких простих явищ і здатні до елементарних логічних суджень в тому випадку, коли перед ними поставлені цікаві і зрозумілі завдання, тоді вони можуть спиратися на спостереження яскравих проявів залежності або пізнати її в процесі активної практичної діяльності.

Метою статті є вивчення стану даної проблеми в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях і в практиці роботи дошкільних закладів України; на основі нескладних дослідів та спостережень сформувані в дітей уявлення про взаємозв'язки між предметами та явищами природи

Виклад основного матеріалу: формування систематизованих узагальнених знань вимагає ознайомлення дітей з різноманітністю природних явищ, нагромадження фонду знань про часткові зовнішні якості, зв'язки і залежності, що сприятиме досягненню дітьми відповідного розумового розвитку, логічному їх переходу до понятійного мислення. Завдання вихователя – демонструвати і пояснювати дітям природу такою, якою вона є, щоб поступове нагромадження фактів підводило їх до того, що причини всіх явищ у природі закладені в ній самій.

Так поява з-під снігу проліска, виліт метелика не викличе у дітей неправильної уяви про те, що вони “взялися нізвідки”, якщо вихователь пояснить дітям, що в ранньовесняних квітах поживні речовини ще з літа відкладаються в цибулинах, кореневищах, бульбочках, внаслідок чого вони зацвітають так рано.

Багатий матеріал для формування уявлень про рух у природі дають спостереження за сезонними змінами, в процесі яких на численних фактах діти переконуються в зв'язках і залежностях, що існують між явищами природи.

Рівень сформованості в старших дошкільників реального розуміння явищ природи, за даними Т.Ковальчук, можна визначити за такими критеріями:

- наявності у дітей знань про окремі предмети та явища природи (ступінь повноти, наукова вірогідність);
- вміння бачити взаємозв'язки і залежності між відомими об'єктами і явищами;
- вміння висловлювати обґрунтовані й правильні судження з приводу встановленого взаємозв'язку з використанням раніше набутих знань.

Природа дає багатий матеріал для розвитку мислення й мовлення. Сприятливі можливості під час ознайомлення з природою створюються для розвитку розмовної мови, навчання розповіді, адже в процесі спостережень, праці під час прогулянок діти обмінюються думками, спілкуються між собою. В єдності з мовою розвивається

їхнє мислення. На основі проведених дослідів в дитячих садках, вони не лише пізнають зовнішні властивості об'єктів, але й встановлюють найпростіші зв'язки, залежності, причини змін.

Під час формування уявлень про зв'язки і залежності, що існують між явищами в природі у дітей розвиваються пізнавальні інтереси, та спостережливість. Дослідження (Н. Постникової, Л. Захарович, Л. Маневцової та ін.) доводять, що рушійною силою в розвитку пізнавальних інтересів у дітей є їхні знання. Чим більше дитина знає, тим більше вона хоче знати. Особливе значення в розвитку пізнавальних інтересів, як свідчать дані дослідження, є знання, які сприяють розумінню зв'язків і залежностей між явищами природи, об'єктів, які доступні для безпосереднього сприймання дітей. Важлива роль задля цього відводиться пошуковим здібностям дошкільнят, у процесі чого через безпосереднє сприймання надзвичайно переконливо діти пізнають зв'язки і залежності в природі. Дослідження питань розвитку спостережливості у дошкільньому віці були проведені Г. Матвеєвою, П. Саморуковою, Н. Виноградовою.

Екологічне виховання є одним з найважливіших завдань сьогодення. Зміст екологічного виховання має декілька послідовних стадій, кінцевою метою яких є особистість із сформованою екологічною культурою.

Основою, яка вирізняє екологічну свідомість – є предметно-чуттєва діяльність, що забезпечується активною участю дітей у пізнавально-практичних діях природничого змісту:

- ознайомлення з явищами живої і неживої природи;
- пізнання з раннього віку часових, причинно-наслідкових, послідовних зв'язків;
- взаємодія живого і неживого в природі тощо.

У проведених В. Грецовою та З. Плохій дослідженнях простежується спільна точка зору на те, що екологічне виховання дошкільнят здійснюється під впливом знань та організацій практичної діяльності, в якій застосовуються ці знання.

Важливе значення мають ті знання, які розкривають зв'язки і залежності в природі, оскільки саме вони становлять ту основу, яка визначає оптимальний вплив людини на природу.

Дані дослідження засвідчили, що для формування позитивного ставлення дошкільнят до природи, потрібно засвоїти знання про значення неживої природи, рослин, тварин у житті природи і людини. Саме ці знання забезпечують формування ціннісних орієнтацій, які визначають поведінку дітей, їхнє відношення до природних об'єктів.

Маючи на меті виховати дошкільнят екологічно грамотними, педагог повинен розв'язати з урахуванням віку дітей такі завдання:

1. Сформувати елементи наукових знань про фактори неживої природи (світло, вода, температура, повітря);
2. Розвинути вміння класифікувати живу природу (рослини, дерева, кущі, трави, тварини – за основними особливостями зовнішнього вигляду) на основі безпосереднього пізнання і аналізу зовнішніх ознак, способів взаємодії з середовищем та живленням;
3. Показати взаємозв'язки і залежності, які існують в природі (взаємодія живої і неживої природи);
4. Активізувати знання і практичний досвід дітей у різних видах діяльності в природі (гра, праця, пошуково-дослідницька діяльність, навчання);

5. Показати дошкільникам живі барометри природи – пристосування рослин і тварин до змін у неживій природі.

Отже, активне засвоєння дітьми дошкільного віку доступних уявлень про природні зв'язки, явища і предмети є основним фактором ефективного формування екологічних знань, здійснення екологічного виховання.

Спілкування дошкільників з різноманітними об'єктами природи під час прогулянок, екскурсій створює реальні можливості для засвоєння знань про правила природокористування. Особлива роль належить самостійному вирощуванню рослин та тварин і догляду за ними, оскільки ця діяльність формує потребу у спілкуванні з природою, мотиви, почуття, інтереси дітей.

Важлива роль належить вихованню бажання працювати в природі. Саме в процесі праці найбільш комплексно здійснюється завдання ознайомлення з природою, а на цій основі – і гармонійний розвиток особистості.

Природа є могутнім засобом естетичного виховання дошкільників. У дослідженнях, проведених Е. Фльоріною доведено думку про те, що в естетичному вихованні необхідно прагнути єдності емоційного і пізнавального. В процесі сприйняття потрібно розширювати і поглиблювати асоціативні зв'язки дітей, процеси аналізу і синтезу, активізуючи розумовий процес і емоційне ставлення до сприйняття.

Основний шлях формування естетичних вражень – це спостереження за природою, доповнені розповіддю вихователя про їх естетичні властивості, красу навколишнього середовища. Дослідження Е. Нікітіної довели, що дошкільники здатні сприйняти красу пейзажу. Користуючись іншими засобами ілюстративним матеріалом, вихователь може закріпити, збагатити естетичні враження, упродовж спілкування з природою.

Здавна було помічено, що перебування в лоні природи зміцнює організм дітей, сприяє кращому перебігу психічних процесів, покращує пам'ять, збуджує увагу, уяву, мислення тощо.

Перебування серед природи і дія природних факторів – сонця, повітря, води – усе це не лише зміцнює організм дитини, але й допомагає безпосередньо відчутти на собі, переконатися, усвідомити, зрозуміти, залежність, яка існує між живою та неживою природою, (тобто між станом здоров'я і впливом факторів неживої природи).

Спілкування з природою під час прогулянок, екскурсій не лише задовільняє потребу в рухах, а й викликає в дітей почуття радості, бажання самим пізнати невідоме.

Незважаючи на те, що опанування дітьми змістом причинно-наслідковими, часовими, послідовними залежностями в природі впливає на розумовий, моральний, естетичний, екологічний та фізичний розвиток, через недовизначеність змісту уявлень про зв'язки й залежності в практиці роботи дошкільних закладів, очевидними є такі труднощі, на яких спинилася основна частина роботи базового дошкільного закладу. Це – недостатня методична розробка змісту, обсягу знань дітей про зв'язки і залежності (причинно-наслідкові, часові, послідовні) між явищами в природі; відсутність продуктивних методів взаємодії дітей з природою як чільних в педагогічній практиці дошкільного закладу; недостатня спрямованість дослідної діяльності на формування знань і уявлень дітей про об'єкти та явища природи, їх взаємозв'язок та взаємозалежність; обмеженість засобів формування знань про причинно-наслідкові, часові, послідовні зв'язки в природі через об'єктивні недоліки в плануванні і матеріальному забезпеченні навчально виховного процесу

дошкільного закладу. Розпочате нами дослідження переслідує мету усунути розрив між тим, що є в практиці дошкільного закладу і тим, що може фактично досягти дитина під впливом природи, а саме – діти старшого дошкільного віку прагнуть пояснити причини деяких явищ, що є показником розвитку їх логічного мислення (за дослідженнями Л. Міщик, Е. Колларової, К. Назаренко).

В старшому дошкільному віці діти вже готові пояснювати деякі зв'язки та залежності в природі: причини змін у неживій природі, залежність змін життя рослин і тварин від змін у неживій природі. Отже, як свідчать результати сучасних психолого-педагогічних досліджень діти старшого дошкільного віку готові до розуміння переходу однієї пори року в іншу, до аналізу суттєвих ознак сезону, до опису й розповіді про періоди сезону, до виділення їх початку, середини, кінця і мають досить обширні знання про рослин і тварин, їх залежність від факторів неживої природи.

Висновки: отже, під час перебування в дитячому садку дитина повинна навчитися помічати і виділяти, встановлювати самостійно найпростіші зв'язки і залежності між предметами і явищами природи.

Література

1. Дитина. Програма навчання і виховання у дитячому садку. – К.: Освіта, 1993. – 523с.
2. Кондратова В.В., Иванова А. М. Формирование познавательной самостоятельности у старших дошкольников. – Ульяновск, 1985.-456с.
3. Міщик Л. Знати і розуміти природу // Дошкільне виховання. – 1979. – N 4.-С.77-89.
4. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дошкільників з природою. – К.: Вища школа, 1993.-436с.

References

1. Dytna. Prohrama navchannia i vykhovannia u dytiachomu sadku. – K.: Osvita, 1993.-523s.
2. Kondratova V.V., Ivanova A. M. Formyrovanye poznavatelnoi samostoiatel'nosti u starshykh doshkolnykov. – Ulianovsk, 1985.-456s.
3. Mishchik L. Znaty i rozumity pryrodu // Doshkilne vykhovannia. – 1979. – N 4.-S.77-89.
4. Iarysheva N.F. Metodyka oznaiomlennia doshkilnykiv z pryrodoiu. – K.: Vyshcha shkola, 1993.-436s.

Одержано статтю: 10.05.2018

Прийнято до друку: 24.05.2018

УДК: 372.32 : 370.018.7 : 37.033 : 372

DOI: 10.15330/esu.12.191-197

Тамара Марчій-Дмитраш

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника” (м.Івано-Франківськ,
Україна)

Tamara Marchii-Dmytrash,

candidate of pedagogical sciences (PhD),
Associate Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian
national university (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
tamara.dmytrash@ukr.net

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ

WAYS OF REALIZATION THE PRINCIPLE OF CONTINUITY IN THE ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN IN MODERN INSTITUTIONS OF PRESCHOOL EDUCATION AND ELEMENTARY SCHOOLS

У статті визначено суть поняття “екологічна культура” і шляхи реалізації принципу наступності як взаємопов’язаності змісту, методів, форм та засобів екологічного